

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2023 (LXI)
<https://doi.org/10.36770/bp.853>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak*

Uniwersytet Wrocławski, Polska / University of Wrocław, Poland

ORCID: 0000-0001-8297-0630

Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej (*Nie* Linor Goralik i Siergieja Kuzniecowa)

Concepts of “new sexuality” in contemporary Russian fantasy
(*No* by Linor Goralik and Sergey Kuznetsov)

Abstract: The article is devoted to the concept of „new sexuality” in Linor Goralik and Sergey Kuznetsov’s dystopian work *No* (*Hem*, 2003). Set in 2060, where the primary human activities revolve around fulfilling increasingly sophisticated sexual fantasies. This is achieved through two means: body modifications, often to resemble various animal species, and pornographic films, considered the highest form of art. These films convey not only traditional imagery but also sexual experiences scanned directly from the actors’ brains. In Goralik and Kuznetsov’s narrative, pornography serves as a metaphor for new cultural models, which strip away the remnants of human individuality and distinctiveness, thereby becoming a form of oppression. Furthermore, the new technologies associated with this trend do not contribute to human development but serve as tools for total mind control.

Keywords: contemporary Russian literature, dystopia, pornography, body, Linor Goralik, Sergey Kuznetsov.

* Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak – dr hab., prof. UW, pracuje w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego; autorka m.in. książki *W poszukiwaniu sensu. O prozie Siergieja Dowłatowa* (2014).

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

Seksualność, kojarzona najczęściej z biologią i fizjologią człowieka, w ostatnim czasie rozpatrywana jest również w aspekcie jego psychologii oraz uwarunkowań socjalnych. Definiuje się ją jako „centralny aspekt bycia człowiekiem, obejmujący płęć, tożsamość płciową i role genderowe, orientację seksualną, erotyzm, przyjemność, intymność i prokreację. Seksualność w tym znaczeniu jest doświadczana i wyrażana tak w fantazjach i pragnieniach, jak przekonaniach, postawach, wartościach, zachowaniach i relacjach. [...] Na seksualność wpływa interakcja czynników biologicznych, psychologicznych, społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturowych, prawnych, historycznych, religijnych i duchowych”¹.

Seksualność zawsze była rozumiana jako samo życie, natura, przeciwstawiona unifikacji jednostki, zorganizowaniu i ukierunkowaniu działań. W związku z tym „Lex sexualis” można odnaleźć u każdego utopisty, zaczynając od Platona. Przedstawienie życia seksualnego obywateli wyimaginowanych państw przyszłości pojawia się też w pierwszych antyutopiach. W *My Zamiatina* mamy wizję ściśle reglamentowanego seksu – seksu „na kartki”. Różowe talony wydawane są zgodnie z odgórnymi decyzjami i tylko one upoważniają do odbycia stosunku płciowego, a reglamentacja macierzyństwa jest jeszcze bardziej rygorystyczna. W *Nowym wspaniałym świecie* Aldousa Huxley dzieci poczynane są w próbkach, co pozwala zaprogramować ich przyszłą społeczną rolę na poziomie fizjologicznym i mentalnym, a seks podczas masowych orgii, wprowadzony do fizycznego zadowolenia, staje się częścią obowiązkowego systemu konsumpcyjnego. Z kolei w *Roku 1984* Georga Orwella – odwrotnie – członkowie Ligii młodych odbywają stosunki płciowe wyłącznie w celu prokreacji, przy czym z partnerami wybranymi na zasadzie wzajemnej niechęci. We wszystkich tych utworach zarówno seks, jak i prokreacja są ściśle racjonowane przez instytucje państwowe².

Ten aspekt życia ludzkiego stanowi jedną z centralnych kwestii rozważań o przyszłości w powieści Linor Goralik i Siergieja Kuzniecowa *Nie (Hem, 2003)*. Antyutopia jako gatunek zawierający krytykę utopijnego modelu świata

1 WHO, *Defining Sexual Health: Report of a Technical Consultation on Sexual Health, 28–31 January 2002, Geneva*, Geneva 2006, tinyurl.com/bp61-tys-1 [dostęp: 10.12.2023].

2 В. Бабицкая, Евгений Замятин. *Мы*. 1921, <https://polka.academy/articles/562> [dostęp: 12.01.2023].

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

wypracowała określone sztampy, które stały się jej wyznacznikami³. Dzieło Goralik i Kuzniecowa nie zawiera nawet większości charakterystycznych dla tego gatunku elementów. Wyraźny sprzeciw wobec tendencji rozwoju ludzkości oraz antywartości rządzące przedstawionym w powieści światem pozwalają zaszeregować utwór do tego gatunku, natomiast niewielkie zainteresowanie sposobem organizacji społeczeństwa każe przypisać utwór do fantastyki⁴.

Duża popularność *Nie* związana jest między innymi z wpisaniem go na listę prestiżowej nagrody literackiej „Национальный бестселлер”. Publiczny protest Goralik przeciw umieszczaniu jej nazwiska obok „reżimowych” pisarzy i organizatorów konkursu oraz przeciwna opinia współautora książki spowodowały spore zamieszanie, co wpłynęło na zainteresowanie ich twórczością⁵. Opinie krytyków o powieści były skrajnie różne: niektórzy określali ją jako utwór wyłącznie o pornografii⁶, ale większość pod brutalnością narracji, miejscami mieszającą się z ckliwością, dostrzega głębokie przeżycia postaci, ich tragiczną sytuację w odhumanizowanym świecie, ból i tęsknotę za miłością⁷. Władimir Jermiłow określa główną ideę *Nie* jako problem granicy człowieczeństwa⁸, a Galina Juzefowicz podkreśla artyzm kompozycji i stylistyczne walory powieści⁹. Andriej Astwacaturow, interpretując fantastyczne wizje autorów, dostrzega w nich problemy współczesności¹⁰.

Akcja *Nie* rozgrywa się w 2060 roku w Rosji, Izraelu i Stanach Zjednoczonych (choć świat uległ wielu przemianom i stał się bardziej globalny, podział na

- 3 Rog. nr.: Д.П. Шишкин, Многообразии форм утопии в современной культуре. Автореферат диссертации на соискание кандидата философских наук, Ставрополь 2009; С.Г. Шишкина, Литературная антиутопия: к вопросу о границах жанра, „Вестник гуманитарного университета ИГХТУ” 2007, вып. 2, s. 199–208; Б.А. Ланин, Русская литературная утопия XX века. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук, Москва 1993; J. Szacki, *Spotkania z utopią*, Warszawa 2000; М.И. Шадурский, Литературная утопия от Мора до Хаксли: Проблемы жанровой поэтики и семиосферы. Обретение острова, Москва 2007.
- 4 А. Латынина, Люди как люди. Работа как работа, „Новый мир” 2004, nr 6, s. 142.
- 5 И. Лабазов, О романе Линор Горалик и Сергея Кузнецова „Нет”, <https://labazov.livejournal.com/3395.html> [dostęp: 4.12.2022].
- 6 К. Мильчин, [za:] И. Лабазов, dz. cyt.
- 7 М. Фрай, [za:] tamże.
- 8 В. Ермилов, [za:] tamże.
- 9 Г. Юзефович, [za:] tamże.
- 10 А. Аствацатуров, Анатомия постнаркотической эпохи, „Новое литературное обозрение” 2003, nr 6, s. 312–313.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

państwa został zachowany). Autorzy, nie dbając o brak prawdopodobieństwa i wręcz nielogiczność swoich wyobrażeń o przyszłości, przedstawiają świat, w którym jedyną religią Europy i Ameryki jest islam, a obowiązującym powszechnie językiem – chiński. Te dwa kierunki – ekspansja świata muzułmańskiego i chińskiego w rzeczywistości wykluczają się, podobnie jak powszechny dostęp do pornografii wśród muzułmanów. Wspomniane są też katastrofy – wymarcie ludności Afryki opanowanej wirusem HIV, epidemia nieznanego wirusa w Australii, zniknięcie Londynu (tu autorzy nie podają przyczyn), totalne skażenie substancjami promieniotwórczymi terytorium Rosji, prowadzące do mutacji u żyjących tam ludzi i zwierząt. Jak to określiła Ała Łatynina, autorzy, zdając sobie sprawę ze sprzeczności przedstawionych wizji, celowo tworzą mix różnorodnych wykluczających się wzajemnie wyobrażeń o przyszłości świata¹¹.

Centralnym problemem, wokół którego skupiają się myśli i działania bohaterów powieści, są jak najsilniejsze doznania seksualne. Mają temu służyć wzmacniające odczucia i wynikające z fantazji seksualnych modyfikacje ciała, oraz nowoczesna pornografia. Zaawansowane technologie i rozwój medycyny służą osiągnięciu właśnie tego celu. Życie seksualne nie jest tu połączone ze stanami emocjonalnymi postaci. Pozostaje ono odrębną dziedziną życia zaspokajającą potrzebę coraz bardziej wyrafinowanych doznań cielesnych. Na ten aspekt antyutopii jako gatunku zwraca uwagę m.in. Maksim Szadurski, stawiając go w jednym rzędzie z centralnym zagadnieniem – zniewoleniem jednostki: „[...] pisarze-antyutopiści kreują w swoich dziełach model społeczeństwa, odpowiadający najbardziej prymitywnym, na wespół zwierzęcym potrzebom człowieka, gdzie miłość zamienia się w seks, a władza – w otwartą przemoc wobec jednostki”¹².

Na plan pierwszy w utworze wysuwa się zagadnienie cielesności. W kulturze europejskiej, chrześcijańskiej ciało, przeciwstawione duszy, podlegało dewaluacji. Konstantin Bogdanow dostrzega w tym wpływ myśli Kartezjusza, dla którego ciało było drugorzędne w stosunku do duszy¹³. W Rosji zainteresowanie ciałem – jego anatomią i fizjologią – zaczęło się znacznie później niż w Zachodniej Europie

¹¹ А. Латынина, dz. cyt., 142–143.

¹² М.И. Шадурский, dz. cyt., s. 80–81. Przekład mój – E.T.-K.

¹³ К.А. Богданов, „Тела, тела, тела...”: к истории медицинского дискурса в русской литературе, „Wiener Slawistischer Almanach” 2002, t. 49, s. 145.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

i w związku z tym szczególnie ceniono lekarzy-cudzoziemców. Jednocześnie w literaturze rosyjskiej lekarz jako człowiek zajmujący się wyłącznie ciałem był uważany za obcego i dla kultury rosyjskiej, i dla wszystkiego, co było związane z duchowością¹⁴. Ta swego rodzaju pogarda dla cielesności (w porównaniu z duchowością) wpisana była w kulturę chrześcijańską.

Na Zachodzie marginalizowanie znaczenia ciała oraz usuwanie go poza sferę wartości zostały odrzucone na początku XX wieku. Ciało zyskuje wtedy centralne miejsce jako punkt wyjścia w określeniu ontologicznych podstaw bytu jednostki oraz staje się istotnym elementem kultury¹⁵.

Współczesna refleksja dotycząca ciała wiąże je przede wszystkim ze sferami właściwymi wyłącznie człowiekowi (podejście nie naturalistyczne, ale i nie metafizyczne a humanistyczne). Wśród wielu koncepcji interpretacji ludzkiej cielesności wyróżniają się następujące: fenomenologiczna (ciało jako fenomen stanowiący odrębne zagadnienie) Maurice Merleau-Ponty, Antonin Artaud, Gilles Deleuze, Pierre-Félix Guattari i in.¹⁶; psychoanalityczna (punktem wyjścia dla rozważań o ciele są struktury podświadomości) m.in. Sigmund Freud, Abraham Maslow, Viktor Frankl, Alfred Adler, Seymour Fisher, Sidney E. Cleveland¹⁷; społeczna (ciało rozpatrywane jest w kontekście relacji społecznych) Marcel Mauss, Andre Gunder Frank, Bryan Turner, Michel Foucault i in.¹⁸.

W naszych rozważaniach skierujemy się ku koncepcji fenomenologicznej, a ściślej – ku teorii Maurice Merleau-Ponty, który z problemu cielesności uczynił

¹⁴ Tamże, s. 144.

¹⁵ Kult ciała, charakterystyczny dla XX i XXI wieku, nie jest zjawiskiem jednorodnym. Można zaobserwować zarówno propagowanie wzorcowych, modelowych ciał (np. wybory miss w różnych kategoriach i zasięgach, modeling), jak i w ostatnim czasie upowszechnianie widoku ciał z różnego rodzaju niedoskonałościami (np. paraolimpiady, teatry osób z niepełnosprawnościami fizycznymi, kalendarze ze zdjęciami kobiet po mastektomii). Widoczny jest wektor od kultu ciała doskonałego do kultu cielesnych defektów i ułomności. Natomiast w sztuce ciało stało się nie tylko obiektem przedstawień, ale materia i środkiem ekspresji – np. *body art*.

¹⁶ M. Pokropski, *Ciało. Od fenomenologii do kognitywistyki*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2011, nr 4.

¹⁷ Х. Томэ, Х. Кэхеле, Современный психоанализ. Т. 1: Теория, пер. с англ. общ. ред. А.В. Канзанской, Москва 1996.

¹⁸ B. Misztal, *Teoria socjologiczna a praktyka społeczna*, Kraków 2000; I. Bukraba-Rylska, *W stronę socjologii ucieleśnionej*, Warszawa 2013; A. Dziuban, *Socjologia i problem cielesnej kondycji człowieka*, [w:] *Ucieleśnienia. Ciało w zwierciadle współczesnej humanistyki*, red. A. Wieczorkiewicz i J. Bator, Warszawa 2007.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

główny temat własnej filozofii¹⁹. W swoich rozważaniach Merleau-Ponty występuje wyraźnie przeciw dualizmowi duszy i ciała oraz przeciw redukcjonizmowi w myśleniu o ludzkiej cielesności. Krytycznie odnosi się on do koncepcji ciała, jaka jest przyjmowana w naukowym sposobie myślenia o człowieku. Zauważa, że poznanie naukowe zakłada cielesność jako element poznania, lecz nie analizuje go jako rzeczywistość uczestniczącą w percepcji świata. Filozof postuluje uznanie kluczowej roli ciała w poznaniu świata i samego siebie²⁰. W koncepcji fenomenologicznej istotny jest dla nas również fakt, iż ciało może być w niej pojmowane jako ciało odrębnego człowieka, ale też ciało społeczeństwa czy całej ludzkości.

Fabula powieści *Nie* rozpada się na fragmenty-rozdziały, w których poza trzecioosobowym obiektywnym narratorem o wydarzeniach opowiadają poszczególni bohaterowie. Taka mozaikowa kompozycja wymaga od czytelnika pewnego wysiłku w ułożeniu z tych części całej historii i pozwala poznać różne punkty widzenia tego samego problemu. Niemal wszystkie postaci w utworze związane są bowiem z pornobiznesem, lecz ich udział w tym procederze jest różny, np. Jong Gross to wybitny reżyser pornofilmów, Borys Bo Dereck – szef studia filmowego, Leonid Zawiałow – biznesmen planujący masowe rozpowszechnianie filmów porno w Rosji, Lis – przemytnik nielegalnej pornografii, Wupi Nakamura – psychobiolog, ofiara bezprawnych nagrań aktów seksualnych, Afelia Kowalski – uznana aktorka porno, Krzysia Łuń – funkcjonariuszka walcząca z pornografią dziecięcą.

Już od pierwszych zdań powieści dowiadujemy się o modyfikacjach ciała, jakim poddają się ludzie w tej nieodległej przyszłości. Sam pomysł jest nienowy – zoomorficzne postaci występowały już w starożytnych mitach. W fantastyce XX wieku można wyróżnić trzy sposoby udoskonalenia ludzkiego ciała: zastosowanie elementów sztucznych jako zamienników niedoskonałych oryginalnych organów, eugenika oraz tworzenie zoomorficznych hybryd²¹. Znamienne, że wśród

¹⁹ J. Migasiński, *Fenomenologia Merleau-Ponty’ego*, [w:] M. Merleau-Ponty, *Fenomenologia percepcji*, tłum. M. Kowalska, J. Migasiński, Warszawa 2011, s. 481; M. Drwiega, *O działaniu i relacji dusza – ciało w filozofii Maurice’a Merleau-Ponty’ego w pięćdziesiątą rocznicę śmierci*, „Kwartalnik Filozoficzny” 2011, t. 39, z. 3, s. 7.

²⁰ M. Kowalska, *Relacja cielesność – rzeczywistość jako rodzaj doświadczenia w filozofii Maurice’a Merleau-Ponty’ego i jego odniesienie do widzenia obrazu malarzkiego*, „Humaniora. Czasopismo Internetowe” 2014, nr 1, s. 50. Por. K. Gurczyńska-Sady, *Problem ciała i przyszłość ludzkości, czyli na co komu dwudziestowieczna filozofia*, „Analiza i Egzystencja” 2011, nr 15, s. 133.

²¹ Н.И. Шром, Тигрусы и бобрусы: зооморфы в современной субкультуре и литературе, [w:] *Славянские чтения VIII*, red. A. Stankeviča, Daugavpils 2011, s. 168.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

najpopularniejszych komiksowych superbohaterów znalazł się też Spider-Man – krzyżówka człowieka i pająka.

W powieści *Nie* cielesne transformacje nie wiążą się z nadprzyrodzonymi zdolnościami postaci, nie są wykorzystywane dla osiągnięcia szlachetnych celów, a wynikają wyłącznie z upodobań i chęci zaspokojenia coraz to wymyślniejszych fantazji seksualnych. Rozwinięte techniki medyczne pozwalają na zmiany w obrębie dowolnych elementów ciała: morfy mają przekształcone kończyny (łapy z pazurami, kopyta, płetwy), skórę (futro, łuski), uszy, oczy, zęby pasujące do wyglądu naśladowanego zwierzęcia oraz odpowiedniego kształtu ogon²². Jedna z postaci – Wupi gustuje w kochankach przypominających drapieżne koty (tak zmodyfikowani ludzie są nazywani kotusami lub tigrusami):

Вдруг сдавило горло, больно и неприятно, мягким и мохнатым хлопнуло по лицу; сердце прыгнуло и упало, мелькнуло: «Будешь знать...», но тут же взгляд поймал ярко-рыжую кисточку на конце хвоста, знакомое порывивание нежно всплыло в ухо:

– Арчи, ты псих!

Смеется – очень красивый, очень выигрышного цвета, – даже в этом жутком неоне оранжевая шкурка остается режуще-яркой, полосы кажутся глубже; чувственно дышат широкие черные ноздри. Вдруг подумала даже: может, Арчи мне и хватит на сегодня, если он тут без какой-нибудь девахи, может, повторить прежние забавы? – вспомнила, как он осторожно ловил клыками ее палец²³.

Bohaterka wspomina, że od dziecka marzyła o zbliżeniu z zoomorfem:

Школьницей еще мечтала о зооморфе не пижона, на три месяца наращивающего себе два бледных клыка, и не модную дурочку с оленьим разрезом глаз при лысом человеческом тельце с морфированной длинной и острой грудкой, а вот такого, как Арчи: тигруса, левуса, зубруса, но лишь бы весь в меху и действительно похож на

²² O modyfikacjach cielesnych w najnowszej literaturze rosyjskiej (*Nie* Linor Goralik i Siergieja Kuzniecowa, *Kuś* Tatiany Tołstoj, *S.N.U.F.F.* Wiktora Pielewina, *Zamieć* Władimira Sorokina) pisze Пола Мотеунайте: И.В. Мотеюнайте, «Антропологический винегрет» в русской антиутопии начала XXI века, „Палимпсест. Литературоведческий журнал” 2020, nr 1, s. 53–70.

²³ Л. Горалик, С. Кузнецов, Нет. Роман, Санкт-Петербург 2004. Książka w wersji elektronicznej. Dalej cytuję z tego wydania.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

человека-медведя из давней сказки, – умного, нежного, сладко и пахуче мохнатого, большелапого, круглоглазого.

Przyznaje też, że po zbliżeniu z Arczi nie spotykała się z partnerami bez futra, chociaż nie wynikało to z uczucia czy choćby emocjonalnego przywiązania – jej relacja z tigrusem była wyłącznie cielesna. To upodobanie do owłosienia jako cechy dla człowieka atawistycznej może się kojarzyć z inną rosyjską antyutopią – *My Jewgienija Zamiatina*, gdzie protagonista D-503 wyróżnia się obfitym owłosieniem na rękach, co sam traktuje jako nieestetyczne, natomiast najprawdopodobniej dzięki tej właściwości jest pociągający dla kobiet²⁴. Jedna z nich – I-330 odsłania tajemnicę szczególnej seksualności partnera: w tej atawistycznej cesze dostrzega pierwiastek naturalności, dzikości, podobieństwo do ludzi za zieloną ścianą:

Она медленно поднимала вверх, к свету, мою руку — мою волосатую руку, которую я так ненавидел. Я хотел выдернуть, но она держала крепко.

– Твоя рука... Ведь ты не знаешь – и немногие это знают, что женщинам отсюда, из города, случалось любить тех. И в тебе, наверное, есть несколько капель солнечной, лесной крови²⁵.

Można więc tę skłonność Wupi do owłosienia, futra odczytywać w kategoriach tego szczególnego intertekstu, a można odnieść ją do czasów współczesnych autorom *Nie*, kiedy to masowo zaczęły się upowszechniać idee zoomorfizmu, które z przestrzeni wirtualnej wyszły jako subkultury, np. *furry*²⁶, teriantropia²⁷, czy też starania niektórych osób w upodobnieniu się do konkretnych zwierząt (np. człowiek-jaszczurka, kobieta-kot).

Na uwagę zasługuje też sposób konstrukcji postaci w powieści. Autorzy szczególną wagę przykładają do opisów zewnętrznych swoich bohaterów, nawet

²⁴ O. Лекманов, *7 секретов романа „Мы”*, <https://arzamas.academy/mag/390-us> [dostęp: 1.12.2022].

²⁵ E. Замятин, *Мы. Роман*, Paris 1994, s. 114.

²⁶ А.Ф. Арнаутова, Место субкультуры «Фурри» в системе субкультурных образований, „Вестник СамГУ” 2013, nr 5, s. 32–38; А.А. Чубур, К вопросу о феномене субкультуры фурри, [w:] *Folk-Art-Net: новые границы творчества: от традиции – к виртуальности*, Москва 2007, <https://svart-ulfr.livejournal.com/276910.html> [dostęp: 1.12.2022].

²⁷ М.Н. Храмова, Метаморфозы зооморфных образов в массовой культуре: образ животного и проблема идентификации в возрастных субкультурах, „Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры и искусств” 2015, t. 2010, s. 177–190.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

w przypadku ich naturalnej powierzchowności. To bowiem dzięki ciału są postrzegani przez innych, ale też na poziomie cielesnym zachodzi ich percepcja świata – czują oni dotyk, rozkosz, ból, zapach. Znamienne, że do rzadkości należą doznania postaci na poziomie emotywnym, a „ja cielesne” nie jest postrzegane jako istotny element struktury osobowości²⁸. Odrębnym elementem kompozycji utworu są liryczne listy Jael do ukochanego, gdzie mamy do czynienia z sytuacją odwrotną – bohaterka jest „bezcieleśna”, jej obecność ujawnia się wyłącznie we fragmentach epistolarnych, natomiast pisze ona prawie wyłącznie o swoich emocjach związanych z relacją z Zawiałowem: tęsknocie, smutku, niepokoju, a przede wszystkim głębokim uczuciu, jakie do niego żywi.

W rozważaniach o relacji człowiek-świat Merleau-Ponty odrzuca tradycyjne rozwiązania tak idealistyczne, jak realistyczne, uznając je za niewłaściwe dla charakterystyki pierwotnego doświadczenia rzeczywistości. Zdecydowanie neguje on dualizm ciało-dusza i twierdzi, że dla całego organizmu procesy somatyczne są zespolone z tzw. życiem psychicznym. Ciała nie można rozpatrywać w kategoriach biologicznej masy odbierającej bodźce z zewnątrz, a uznaje się je za zasadę uobecniania świata²⁹. Tak pojęte ciało nie jest ani czysto fizyczne, ani czysto psychiczne. Według francuskiego filozofa o rozróżnieniu tych dwóch sfer można mówić wyłącznie w przypadku patologii, natomiast u zdrowego człowieka „procesy somatyczne nie dzieją się oddzielnie, lecz są włączone w rozleglejszy cykl działania”, „w codziennej sytuacji ciało nie jest oddzielone od psychiki. Zresztą, podobnie rzecz się ma na poziomie «ducha»”³⁰.

Jeśli więc przyjąć koncepcję autora *Fenomenologii percepcji*, to w sposobie funkcjonowania bohaterów powieści można dopatrzeć się rozszczepienia osobowości czy nawet pozbawienia jej jakiegoś komponentu – dochodzi do dezintegracji jedności bytu, jakim jest człowiek i „zostaje rozbita ta pierwotna jedność, zaś dusza i ciało zostają z pozoru rozdzielone”³¹. Przedstawione w powieści uprzedmiotowienie ciała, oderwanie go od świadomości jest świadectwem psychopatologii, dotyczącej całego społeczeństwa i prowadzącej do nieharmonijnej struktury osobowości poszczególnych jednostek, ale i zaburzonego porządku socjalnego.

²⁸ Zob. D. Krueger, *Integrating body self and psychological self*, New York–London 2002.

²⁹ K. Gurczyńska-Sady, dz. cyt., s. 132.

³⁰ M. Drwięga, dz. cyt., s. 12.

³¹ Tamże, s. 14.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

Teoria o nierozzerwalnej więzi ciała i świadomości w procesie poznania doprowadziła Merleau-Ponty’ego do myśli o ciele jako narzędziu umożliwiającym dotarcie do zagadnień metafizycznych. Autorzy do swojej powieści wprowadzają scenę, w której Jong Gross – ambitny reżyser filmów porno realizuje film o śmierci. Zagadkę końca ludzkiego życia próbuje on odkryć poprzez stosunek płciowy aktora grającego lekarza z umierającą kobietą. W dialogach postaci podkreślony został właśnie cielesny, taktylny wymiar poznania transcendentu:

А ты понимаешь, что я, когда их трогаю, – я трогаю руками смерть? Ты понимаешь, что никогда в жизни своей ближе к ней не будешь, к смерти [...]. Ты понимаешь, что мы стоим посреди храма Смерти, мы тут жрецы, мы принимаем скорбную жатву.

Sam opis filmu odnosi się nie tyle do dzieła kinematograficznego, ile do samego życia, dokładniej – życia Grossa owładniętego strachem śmierci:

Название фильма: «Йонг Гросс снимает «Белую смерть»: неделя вторая». Жанр: изнурительная трагедия в четырех сценах. Автор сценария: Господь Бог, режиссер: Господь Бог, постановщик: немилосердный Господь Бог. В роли святого великомученика Йонга Гросса: я, несчастный святой великомученик Йонг Гросс.

Podobnie można odczytać działalność przemysłu filmowego w powieści. Film jest tu najważniejszą dziedziną sztuki, przy czym najwyżej cenione są produkcje pornograficzne. Większość postaci w taki czy inny sposób jest związana z produkcją i dystrybucją filmów porno oraz ze ściganiem nielegalnych form pornografii. Autorzy obszernie omawiają rodzaje tych filmów, sposoby ich produkcji, castingi, modne tendencje, pożądane i źle widziane obrazy. Trudno nie dostrzec w ich narracji analogii do współczesnej kinematografii z jej zasadami i bolączkami, na przykład dla powieściowych producentów i reżyserów największym problemem jest poprawność polityczna, będąca w istocie cenzurą przekreślającą swobodę twórczą. Drobiazgowo przedstawiony festiwal filmów pornograficznych do złudzenia przypomina dzisiejsze festiwale filmowe z ich systemem nagród, wyróżnianych kategorii, reakcji twórców. Nazwy wytwórni filmowych, stowarzyszeń filmowców, nazwiska niektórych reżyserów również nawiązują do współczesnego przemysłu filmowego (np. studio filmowe «Скуби Дёрти Ду»).

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

Dokładnie są też zaprezentowane różne odmiany nowej pornografii: *vanill* pokazuje „zwykły” seks ze wszystkimi jego odmianami, natomiast *snuff* to zapis realnych gwałtów i zabójstw podczas stosunku. Bohaterowie odbierają świat nie tylko za pomocą obrazów (*вижухал*), które ze swej natury są dość umowne, ale mogą też zastosować nowoczesne urządzenia, tzw. biony, umożliwiające odtwarzanie zeskanowanych wcześniej seksualnych doznań aktorów. Stąd też ceni się nie tylko zdolności aktorskie nagrywanych, ale przede wszystkim autentyczną intensywność przeżywania. Filmy realizowane są z udziałem aktorów, w tym tych z modyfikacjami cielesnymi, ale bardziej cenione są obrazy z udziałem osób z naturalnymi (nie operacyjnymi) deformacjami ciała, dlatego producenci poszukują kandydatów na terenie skażonego terytorium Rosji, gdzie rodzą się mutanty³². Analogicznie kręcone są filmy z aktami pedofilii: odtwórcy ról dziecięcych mogą być aktorami-morfami z powierzchownością dziecka, ale koneserzy preferują zapisy prawdziwych stosunków z dziećmi, co *notabene* jest zabronione prawem.

Biony – zakładane na nadgarstek urządzenia odtwarzające doznania seksualne mogą także służyć do zapisu tych odczuć u użytkownika. Proceder ten jest również nielegalny, ale może służyć do kontroli obywateli, kompromitowaniu ich, usuwaniu konkurencji – tak dzieje się w przypadku Wupi. W powieściowym czasie przedstawionym nadchodzi już schyłek produkcji tych gadżetów oferujących przeżywanie typowych dla człowieka odczuć, a zapowiadana jest era biomiksów gwarantujących zupełnie nowe doznania, nieosiągalne dla ludzkiego ciała w sposób naturalny.

Obfite nasycenie narracji opisami aktów seksualnych, zarówno tych będących udziałem postaci, jak i tych z nagrywanych czy odtwarzanych filmów nie ma na celu epatowania czytelnika. Zarówno modyfikacje cielesne, jak i nowe modele życia seksualnego wypierają wszelką naturalność, indywidualność, czyli to, co autentycznie ludzkie, nawet w tak intymnej sferze życia. Te skażone sztucznością przeżycia seksualne stają się w powieści metaforą ludzkiego istnienia³³. Ludzie nie przeżywają swojego życia, nie odczuwają własnych doznań i emocji, a wszystko to czerpią z mediów, przyjmując cudze doświadczenie świata za swoje.

³² Tu autorzy poruszyli istotny współcześnie problem zanieczyszczenia środowiska oraz niefrasobliwe, czy wręcz skandaliczne, podejście władz Rosji do tej kwestii. Najsmutniejsze miasto w Rosji przyszłości to Wnuków, zwane „Wnuki Putina”, gdzie niegdyś składowano odpady radioaktywne, a w powieściowej teraźniejszości rodzą się mutanty, np. dwugłowe dzieci, bliźnięta syjamskie.

³³ A. Аствацатуров, dz. cyt., s. 311.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

Upowszechnianie filmów na całym świecie i masowe odtwarzanie ich sprawia, że większość osób przyjmuje narzucony w nich sposób postrzegania siebie i innego, identyfikuje się z jednym wzorcem. Zgodnie z fenomenologicznymi teoriami ciała można potraktować zaprezentowaną w *Nie* ludzkość jako jedno ciało, poznające świat poprzez te same bodźce i wykazujące te same reakcje. Jak we wcześniejszych antyutopiach pokazano tu nową formę unifikacji społeczeństw, sterowania postrzeganiem świata, a tym samym zniewolenia.

Zdaniem autorów podstawową kategorią życia społecznego staje się przyjemność³⁴, a główną rolę w kreowaniu pragnień odgrywa we współczesnej kulturze przekaz medialny. Jak zauważa Maria Woźniak: „Przekaz medialny [...] współtworzy rzeczywistość, w której jednym z głównych celów staje się osiągnięcie przyjemności. Wytwarza także w ludziach iluzoryczne przeświadczenie, że ową przyjemność można osiągnąć, dowolnie tworząc siebie, swoje „ja”, kształtując swoją tożsamość na podstawie niezliczonych wzorców [...] i w rezultacie być, kim tylko się zapragnie”³⁵.

Główny temat powieści – pornografia daleki jest w istocie od idei dzieła. Przedstawiony świat przyszłości odzwierciedla współczesną cywilizację, której problemy doprowadzone zostały do absurdu. Ciało traci tu swą naturalność, stając się wytworem kultury, jednak dążenie do osiągnięcia idealnego ciała poprzez jego modyfikacje nie prowadzi do nowych rozwiązań – to „poprawianie Boga” staje się jedynie kopiowaniem istniejących już wzorców³⁶. Bohater obserwujący paradę morfów zauważa:

Два часа с лишним отсидел и ничего хорошего не увидел... Главное впечатление дня – удивительное однообразие, никаких, по сути, выходов за рамки вообразимого. Ну, то есть все хотят быть чем-то, что уже есть: больными, животными, роботами, цветными, крылатыми – но никто ничего не придумал, чего бы и в самом деле не было совсем.

Opisy aktów seksualnych, tak gęsto umieszczone w utworze, mimo swej różnorodności stają się nurzące i przez to odpychające. Ta negatywna reakcja na sceny

³⁴ Z. Melosik, *Mass media, tożsamość i rekonstrukcje kultury współczesnej*, [w:] *Media, edukacja, kultura. W stronę edukacji medialnej*, red. W. Skrzydlewski, S. Dylak, Poznań–Rzeszów 2012.

³⁵ M. Woźniak, *Konstrukcje seksualności w kontekście światów wyobrażonych*, „Ars Educandi” 2015, nr 12, s. 53.

³⁶ Н.И. Шпром, dz. cyt., s. 171.

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

seksu jest zamierzona przez autorów. Pornografia w narracji Goralik i Kuzniecowa to metafora nowych modeli kultury, odbierających człowiekowi resztki indywidualności i odrębności, stających się formą opresji, a nowe technologie z nią związane nie przyczyniają się do rozwoju ludzkości, stanowiąc wyłącznie narzędzie totalnej kontroli umysłów.

Bibliografia

- Arnautova A.F., *Mesto subkul'tury «Furri» v sisteme subkul'turnykh obrazovaniy*, „Vestnik SamGU” 2013, nr 5.
- Astvatsaturov A., *Anatomiya postnarkoticheskoy epokhi*, „Novoye literaturnoye obozreniye” 2003, nr 6.
- Babitskaya V., *Yevgeniy Zamyatin. My. 1921*, <https://polka.academy/articles/562> [dostęp: 12.01.2023].
- Bogdanov K.A., „Tela, tela, tela...”: *k istorii meditsinskogo diskursa v russkoy literature*, „Wiener Slawistischer Almanach” 2002, t. 49.
- Bukraba-Rylska I., *W stronę socjologii ucieleśnionej*, Warszawa 2013.
- Chubur A.A., *K voprosu o fenomene subkul'tury furri*, [w:] *Folk-Art-Net: novyye granitsy tvorchestva: ot traditsii – k virtual'nosti*, Gosudarstvennyy respublikanskiy tsentr russkogo fol'klora, Moskwa 2007, <https://svart-ulfr.livejournal.com/276910.html> [dostęp: 1.12.2022].
- Drwięga M., *O działaniu i relacji dusza – ciało w filozofii Maurice'a Merleau-Ponty'ego w pięćdziesiątą rocznicę śmierci*, „Kwartalnik Filozoficzny” 2011, t. 39, z. 3.
- Dziuban A., *Socjologia i problem cielesnej kondycji człowieka*, [w:] *Ucieleśnienia. Ciało w zwierciadle współczesnej humanistyki*, red. A. Wieczorkiewicz i J. Bator, Warszawa 2007.
- Goralik L., Kuznetsov S., *Net. Roman*, Sankt-Peterburg 2004. Książka w wersji elektronicznej.
- Gurczyńska-Sady K., *Problem ciała i przyszłość ludzkości, czyli na co komu dwudziestowieczna filozofia?*, „Analiza i Egzystencja” 2011, nr 15.
- Khramova M.N., *Metamorfozy zoomorfnykh obrazov v massovoy kul'ture: obraz zhivotnogo i problema identifikatsii vvoznrastnykh subkul'turakh*, „Trudy Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo instituta kul'tury i iskusstv” 2015, t. 2010.
- Kowalska M., *Relacja cielesność – rzeczywistość jako rodzaj doświadczenia w filozofii Maurice'a Merleau-Ponty'ego i jego odniesienie do widzenia obrazu malarskiego*, „Humaniora. Czasopismo Internetowe” 2014, nr 1.
- Krueger D., *Integrating body self and psychological self*, New York–London 2002.
- Labazov I., *O romane Linor Goralik i Sergeya Kuznetsova „Net”*, <https://labazov.livejournal.com/3395.html> [dostęp: 4.12.2022].

Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak, *Koncepcje „nowej seksualności” we współczesnej fantastyce rosyjskiej...*

Lanin B.A., *Russkaya literaturnaya utopiya XX veka*, Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni doktora filologicheskikh nauk, Moskva 1993.

Latynina A., *Lyudi kak lyudi. Rabota kak rabota*, „Novyy mir” 2004, nr 6.

Lekmanov O., *7 sekretov romana „My”*, <https://arzamas.academy/mag/390-us> [dostęp: 1.12.2022].

Melosik Z., *Mass media, tożsamość i rekonstrukcje kultury współczesnej*, [w:] *Media, edukacja, kultura. W stronę edukacji medialnej*, red. W. Skrzydlewski, S. Dylak, Poznań–Rzeszów 2012.

Migasiński J., *Fenomenologia Merleau-Ponty’ego*, [w:] M. Merleau-Ponty, *Fenomenologia percepcji*, tłum. M. Kowalska, J. Migański, Warszawa 2011.

Misztal B., *Teoria socjologiczna a praktyka społeczna*, Kraków 2000.

Moteyunayte I.V., «Antropologicheskii vinegret» v russkoy antiutopii nachala XXI veka, „Pallimpsest. Literaturovedcheskiy zhurnal” 2020, nr 1.

Pokropski M., *Ciało. Od fenomenologii do kognitywistyki*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2011, nr 4.

Shadurskiy M.I., *Literaturnaya utopiya ot Mora do Khaksli: Problemy zhanrovoy poetiki i semiosfery. Obreteniyе ostrova*, Moskva 2007.

Shishkin D.P., *Mnogoobraznye form utopii v sovremennoy kul’ture*. Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye stepeni kandidata filosofskikh nauk, Stavropol’ 2009.

Shishkina S.G., *Literaturnaya antiutopiya: k voprosu o granitsakh zhanra*, „Vestnik gumanitarnogo universiteta IGKHTU” 2007, vyp. 2.

Shrom N.I., *Tigrusy i bobrusy: zoomorfy v sovremennoy subkul’ture i literature*, [w:] *Slavyanskiye chteniya VIII*, red. A. Stankeviča, Daugavpils 2011.

Szacki J., *Spotkania z utopią*, Warszawa 2000.

Tome X., Kekhele X., *Sovremennyy psichhoanaliz*, T. 1: *Teoriya*, per. s angl. obshch. red. A.V. Kazanskoy, Moskva 1996.

WHO, *Defining Sexual Health: Report of a Technical Consultation on Sexual Health, 28–31 January 2002, Geneva*, Geneva 2006. https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab_2 [dostęp: 10.12.2023].

Woźniak M., *Konstrukcje seksualności w kontekście światów wyobrażonych*, „Ars Educandi” 2015, nr 12.

Zamyatin Ye., *My. Roman*, Paris 1994.